

PŘEMYSL MÁCHA, TOMÁŠ DROBÍK, MONIKA ŠUMBEROVÁ,
 JAN ŽENKA, EVA TENZIN, PETRONELA ŠPIRKOVÁ

GEOPOLITICKÉ PŘEDSTAVY ČESKÉ VEŘEJNOSTI

MÁCHA, P., DROBÍK, T., ŠUMBEROVÁ, M., ŽENKA, J., TENZIN, E., ŠPIRKOVÁ, P. (2015): Geopolitical ideas of Czech public. *Geografie*, 120, No. 4, pp. 564–584. – This article analyses geographical and geopolitical ideas of the Czech public. Geographical ideas have become one of the basic conceptual instruments of contemporary human geography for the research into the influence of “spatial discourse” on political decision-making processes. The analysis is based on public opinion surveys and original research. It is its objective to identify basic geopolitical ideas of the Czech public in the context of Czech membership in NATO, to find the links between the perception of various types of geopolitical threats and to try to explain them on the basis of socio-demographic and geographic characteristics of the respondents. A particular emphasis is placed on NATO as a key reference point and a mediator of geographical and geopolitical ideas. Statistically significant differences in the perception and localization of threats and the role of NATO were found in relation to gender, age, residence, education and political orientation.

KEY WORDS: geographical ideas – geopolitical ideas – geopolitics – foreign policy.

Úvod

Geografické a geopolitické představy (imaginace) nejsou v geografii tématem nikterak novým. Na jejich význam poukázal již Said (1979) a od té doby jim byla věnována systematická pozornost zejména v anglosaském světě (viz např. Daniels 1992, Soja 1996, Pred 2000, Gregory 2004, Massey 2005, Cosgrove 2008). Přes tradici výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů a politické geografie však geografickým představám v českém kontextu zatím nebyla věnována větší pozornost. Rozhodli jsme se proto naše poznání geografických a geopolitických představ sdílených českou veřejností rozšířit, a to konkrétně na příkladu Severoatlantické aliance (dále jen NATO), její role ve světě, role Česka v této organizaci a také obecněji na vnímání geopolitických hrozeb. Pro realizaci výzkumu založeného na dotazníkovém šetření (291 respondentů) byla vybrána akce Dny NATO, která proběhla v září 2012. Naším cílem bylo identifikovat základní geopolitické představy české veřejnosti v kontextu českého členství v NATO, nalézt souvislosti mezi vnímáním různých typů geopolitických hrozeb (např. strach z velmocí, obavy z mezinárodního terorismu nebo šíření islámu) a pokusit se je alespoň částečně vysvětlit na základě sociodemografických a geografických charakteristik respondentů – pohlaví, věku, vzdělání, velikosti sídla a politické orientace. Naším cílem je prozkoumat lidový geopolitický diskurz, který doposud na rozdíl od českého diskurzu formálního (Drulák 2006) a praktického (Hynek, Strátecký 2010) nebyl předmětem systematictějšího

zkoumání (pro rozlišení mezi tzv. formálním, praktickým a lidovým geopolitickým diskurzem viz např. Dalby, Ó Tuathail 1998; Ó Tuathail 2005). Vztah Česka a NATO je jedním z lakmusových papírků současného českého lidového geopolitického myšlení, protože explicitní či implicitní vojenské zapojení Česka ve světě prostřednictvím této organizace produkuje celou šíři kontroverzí a celospolečenských debat (viz Karásek 2010, Slačálek 2010).

Geografické a geopolitické představy v politické geografii

Geografické představy se staly jedním ze základních konceptuálních nástrojů současné humánní geografie při výzkumu vlivu tzv. prostorového diskurzu na politické rozhodovací procesy (Gregory 2009, Driver 2004, Cosgrove 2008). Koncept byl rozpracován nejprve Edwardem Saidem (1979) ve smyslu určitého sdíleného a systematizovaného obrazu o jiných lokalitách, státech, civilizacích či skupinách lidí, který stojí v pozadí mnoha politických, ekonomických, bezpečnostních či kulturních aktivit. Z toho vyplývá, že geografické představy nejsou pouhým popisným konceptem, ale implikují vztah mezi prostorovými představami a chováním/rozhodováním.

Podle Sharpa (2000, s. 28) plní geografické představy ve společnosti důležitou funkci, kdy jako specifické a zjednodušené způsoby interpretace jinakosti a vzdálenosti umožňují snazší orientaci v prostoru a ve světě, ale zároveň stojí za konstrukcí a upevňováním identity státu a jeho obyvatel v mezinárodní politice. Identitotvornou funkci mají zejména představy „těch druhých“ a jejich kontrapozice k „nám samotným“ – virtuální lokalizace jejich přítomnosti, jejich vlastností a jejich vztahu k „nám“ (na toto téma např. Gregory 2004, Said 1979). V tomto pojetí s nimi pracují zejména představitelé kritické geopolitiky. Ti se zaměřují na studium mocenských mechanismů ve společnosti stojících za výběrem, obhajobou a provedením konkrétních představ do pozic dominantního zahraničněpolitického diskurzu – tzv. geopolitických představ. Avšak na tomto místě je třeba podotknout, že doposud panuje v rámci kritické geopolitiky jistá terminologická neustálenost, kdy někteří autoři rozdíl mezi geografickými a geopolitickými představami nevymezují a používají je buď jako synonyma (např. Dodds, Atkinson 2000; Sharp 2011), nebo se uchylují k používání pouze termínu „geografické představy“ (např. Bialaszewicz a kol. 2007).¹

Podle Agnewa (2003, s. 6–7) se geopolitické představy vyznačují určitou historickou stálostí a zakořeněností v minulosti. Toto však neznamená, že jednou institucionalizované geopolitické představy se v nezměněné podobě přenášejí napříč staletími. Agnew tím chtěl pouze zdůraznit navázání geopolitických představ na významné události v historii daného státu, které jsou interpretovány a reinterpretovány v kontextu aktuálního politického dění. Znamená to tedy, že dochází na jedné straně k sedimentaci dlouhodobých postojů ve společnosti, ale na straně druhé nastává jejich transformace na základě reflexe

¹ Kromě pojmů geografické a geopolitické imaginace/představy se v rámci kritické geopolitiky setkáme také s příbuznými pojmy „geopolitické orientace“ a „geopolitické kódy“, které vybraní autoři používají k popisu geopolitických představ politické elity (srovnej např. Dijink 1998).

aktuálního dění v domácím a v zahraničním prostředí. V souladu s přístupem sociálního konstruktivismu, ze kterého zde vycházíme, nepovažujeme geografické reprezentace za představy, které se vyskytují v politickém vakuu (Dodds 2005, s. 23; Agnew 2003, s. 5), ale za produkty určitého vědění rozšířeného v určitém politicko-sociálním prostředí.

Koncept geopolitických představ také nepředpokládá, že existuje jednotná, homogenizovaná geopolitická kultura na globální úrovni. Na etnocentrickou povahu geopolitického myšlení upozornil již dávno Weigert, když ukázal, že představy o světě, a tudíž i geopolitické myšlení se konstituují v národních kontextech, jelikož se utváří ruku v ruce s dlouhodobou zahraniční politikou států (Weigert 1942 cit. in Dodds a Atkinson 2000, s. 8–9). O této rozmanitosti svědčí velké množství národních geopolitických tradic (viz Dodds, Atkinson 2000), tedy institucionalizovaných a formalizovaných akademicko-politických konceptů týkajících se konkrétního státu.

Avšak ani na úrovni národního státu, v rámci kterého primárně dochází ke vzniku geopolitických představ v souvislosti s výkonem zahraniční politiky, nemůžeme hovořit o homogenitě. Na substátní úrovni se otevírá velmi rozmanitá oblast vzájemného soupeření formalizovaného (akademického) a lidového (masmediálního) geopolitického myšlení, které se zabývá zejména postavením státu v regionálním a globálním kontextu a také jeho normativním fungováním v kontextu státního zájmu, státní identity a zahraniční politiky (Ó Tuathail 2004). Právě na geopolitické představy na substátní úrovni a jejich štěpení podle různých sociodemografických a geografických charakteristik respondentů se zaměřujeme v tomto článku.

Proč zkoumáme geopolitické představy v souvislosti s pozicí Česka v rámci NATO?

Důležitý argument pro zaměření na NATO v souvislosti se studiem geopolitických představ české veřejnosti přináší Drulák (2006). Tvrdí, že české geopolitické myšlení je upozaděno a místo něj v politickém diskurzu dominuje široce definovaný institucionalismus. Ten se spojuje s členstvím Česka v rámci NATO a EU. Charakteristický je větším důrazem na institucionální reformy, procedury a politiky než na prostorový rozměr mezinárodní politiky (Drulák 2006, s. 434). Drulák však v souvislosti se svým článkem, který referuje o geopolitických tradicích Česka, tedy zejména formálním geopolitickém diskurzu, či o ukotvení praktického geopolitického diskurzu, hovoří o absenci prostorového diskurzu a nevěnuje se problematice široké veřejnosti a lidových geopolitických představ. Ty však v souvislosti s relativně krátkým členstvím Česka v těchto dvou klíčových organizacích představují důležité vodítko pro přijetí či odmítnutí zahraniční politiky Česka v těchto organizacích².

² Tímto výrokem nechceme říct, že existuje přímá kauzální vazba mezi lidovými geopolitickými představami a výkonem zahraniční politiky státu. Vlivem veřejného mínění na zahraniční politiku státu se zabývají liberalistické a realistické tradice v teorii mezinárodních vztahů již od počátku dvacátého století s rozporuplnými výsledky. Stávající výzkumy ukazují, že existuje silná korelace mezi zahraničněpolitickými rozhodnutími

Druhý argument vhodnosti využití NATO v našem výzkumu již přímo souvisí se vztahem Česka k této organizaci. Česko již roku 1990, bezprostředně po pádu socialistických politických, bezpečnostních a ekonomických struktur, projevilo zájem o nalezení své pozice v nové evropské a euroatlantické architektuře. Česká zahraniční politika vytyčila tři cíle: vstup do Severoatlantické aliance, členství v Evropské unii a dobré sousedské vztahy ve střední Evropě (Pick 2004, s. 251). V tomto směru tak pro Česko spolu s dalšími postsocialistickými zeměmi nastalo období intenzivních jednání, které se přes Severoatlantickou radu spolupráce a Partnerství pro mír a následně přes pozvání na Madridském summitu NATO přetavily do plného členství v NATO ke dni 12. 3. 1999. Snahou české vlády v těchto jednáních bylo utvrdit Západ, že Česko již není tím Východem v jeho zavedených představách. Východ totiž již nepatřil do společně budovaného společenství pod názvem „Evropa“. Naopak, jako politická kategorie se stal Východ synonymem pro zdroj problémů, zastořlosti, chudoby a nestability (Černoch 2004, s. 17), nebo také nedospělosti (Kuus 2004, s. 476).

A poslední argument pro využití NATO jako referenčního objektu souvisí s významnou proměnou, kterou tato organizace od konce studené války prošla. Podle Wallendera (2000) již NATO není považováno za pouhou vojenskou alianci, ale za komplexní instituci zaměřenou na management bezpečnostních hrozeb nejrůznějšího charakteru. NATO se transformovalo od aliance sloužící pro odstranění hrozby ze strany socialistického bloku a udržování rovnováhy v Evropě (oficiálně do roku 1999), přes „udržení bezpečnosti a stability v euroatlantickém prostoru“ (do roku 2010) až do instituce uvažující v kontextu globální a lidské bezpečnosti (*human security*; viz Scheffer 2009, NATO 2010, kapitola 2). Kromě otázek vnější hrozby se NATO soustředilo na budování důvěry a spolupráce mezi svými členy a na budování a rozšiřování společné evropské identity liberálně demokratických států zastávajících hodnoty, které jsou důležité pro vytváření a udržení míru (Herrmann, Risse-Kappen, Brewer 2004). V přístupových jednáních podstoupilo Česko určitý „výchovný“ proces (Gheciu 2005, Kuus 2008), v rámci něhož mělo s členstvím přijmout také základní normy aliance včetně geopolitické orientace jejích členů. Rozšíření NATO se tak odehrálo ve specifickém prostorovém rámci – „mezi západoevropským jádrem, středoevropskými žadateli, ne zcela ještě ‚evropskými‘, ale v souladu s evropským projektem, a východními periferiemi vynechanými z členství“ (Kuus 2004, s. 475, viz také Agnew 2001 a Paasi 2001).

Veřejné diskuse nejen nad členstvím v této organizaci, ale zejména následně nad zapojením Česka do nejrůznějších akcí NATO tak představovaly podhoubí, kde se vytvářely a přetvářely nejrůznější geopolitické představy. NATO tak můžeme považovat za velmi důležitý referenční objekt, vůči kterému se vymezují představy české veřejnosti o pozici Česka v regionu a ve světě, ale také představy o jiných státech ve vztahu k Česku. Každoroční akce Dny NATO / NATO Days potom představuje jeden z nejvýznamnějších symbolů zapojení

a názory veřejnosti, nicméně doposud nejsou důkazy přesvědčivé z hlediska směru a mechanismu působení. Pro přehled výzkumů v této oblasti viz např. Holsti 1992 nebo Risse-Kappen 1991.

Česka do této organizace, a to zejména díky návštěvnosti přesahující dvě stě tisíc lidí³.

Stávající výzkumy veřejného mínění o NATO

V období, které bezprostředně předcházelo vstupu Česka do Severoatlantické aliance, se objevilo několik výzkumů, které se zabývaly názorem české veřejnosti na NATO i obecnějšími otázkami z oblasti mezinárodní bezpečnosti. Za zřejmě nejprínosnější z nich lze pokládat práci Štefana Sarvaše, která se věnuje pohledu občanů Česka na armádu a bezpečnost obecně (Sarvaš 1998). Přestože se Sarvašův výzkum dotýkal v první řadě bezpečnosti vojenské, respondenti se vyjadřovali také k jiným druhům hrozeb (ekonomickým, společenským či environmentálním; Sarvaš 1998, s. 84). Opakování výzkumu v odstupu tří let například prokázalo jasný nárůst obav z nebezpečí ekonomického charakteru, zvýšila se i nejistota ohledně politické budoucnosti země.

Z dlouhodobější perspektivy se názory občanů na NATO zabývají dvě instituce – Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM – před rokem 2001 IVVM – Institut pro výzkum veřejného mínění) a Středisko empirických výzkumů (STEM). CVVM zařazuje několik otázek z této oblasti do svého rozsáhlého Kontinuálního měsíčního výzkumu (od roku 2003 figurující pod názvem Naše společnost) a STEM do svého výzkumu Trendy.

Otázky ve výzkumu CVVM se zaměřují především na vnímání bezpečnostních hrozeb (u občanů Česka starších patnácti let), zkoumají představy o ohrožení Česka vybranými skupinami, o konkrétních druzích nebezpečí, které Česku hrozí a v jednom případě také o zemích, odkud tato hrozba pochází (CVVM 2006–2013). Z výsledků v letech 2006 a 2012 vyplývá, že občané považují za největší hrozbu pro Česko mezinárodní zločin a terorismus a naopak válka jako typ hrozby je znepokojuje nejméně. Mírné kolísání ve vnímání závažnosti hrozeb a občasné významnější jednorázové vychýlení je způsobeno spíše medializací určité hrozby v období provádění výzkumu než změnou trendu ve vnímání hrozeb (významněji se vychýlily názory veřejnosti ve vztahu k epidemiím jako významným hrozbám v roce 2009 a k přírodním katastrofám v roce 2010). Výzkum z roku 2010 v omezené míře poukazuje i na geografický rozměr hrozeb – respondenti měli označit stát, který představuje největší ohrožení bezpečnosti Česka – výsledky ukázaly, že lidé vnímají jako potenciálně nejnebezpečnější státy Afghánistán, Irák a Írán (CVVM 2010), a to i přesto, že nepociťovali bezprostřední ohrožení válečným konfliktem (pouze 16 % lidí v té době označilo válku jako velkou hrozbu pro bezpečnost Česka).

Z odpovědí na otázky CVVM zaměřené na názor veřejnosti na NATO (potřebnost NATO, vliv NATO na bezpečnost členských zemí a vliv na vzájemné vztahy členských států) vyplývá, že respondenti považují NATO za potřebnou instituci (oscilace mezi 62 a 69 % v letech 2009 až 2013). Dále z výsledků rovněž vyplynulo, že NATO považují za přínosné ve vyšší míře vysokoškolsky vzdělaní respondenti, kteří mají pravicové volební preference. Naopak respondenti

³ NATO Days Ostrava představují největší akci svého druhu pod hlavičkou NATO konanou v některém ze států NATO (NATO 2012).

s nižším vzděláním, kteří jsou levicově orientovaní, NATO nepodporují (CVVM 2009–2013). Ve skupině vzdělaných a levicově orientovaných respondentů se 53,9 % vyslovilo pro potřebnost NATO jako vojenskopolitické organizace a 54,5 % hodnotí příznivě vliv NATO na bezpečnost svých členů (CVVM 2012).

Podle většiny respondentů je NATO dobrým garantem míru a stability v euroatlantické oblasti, ale v jiných částech světa jej za garanta stability považuje již necelých 40 % (CVVM 2010–2013). Ve výzkumech CVVM je dlouhodobě stabilní názor veřejnosti na roli velmocí ve vztahu k malým státům – mezi lety 2007 a 2013 si 59 až 65 % respondentů myslí, že o „malé zemi rozhodují velmoci“ (CVVM 2007–2013), přičemž také dlouhodobě převažují zastánci názoru, že dokonce i členství v NATO je formou podřízení se velmocenské politice. Dále mezi 63 a 70 % respondenty vyjadřuje souhlas s výrokem „Kdyby k něčemu došlo, stejně bychom se neubránili“ a mezi 51 a 58 % s názorem, že výdaje na obranu zbytečně zatěžují rozpočet. Což je v poněkud v rozporu s tím, že více než 84 % respondentů si myslí, že „suverenitu státu je třeba bránit za každou cenu“.

V porovnání s výzkumy CVVM realizoval STEM průzkumy veřejného mínění pouze na občanech Česka starších osmnácti let a pravidelně sledoval zejména podporu občanů Česka pro členství v NATO – podle průzkumu z roku 2011 se tato podpora nemění a kolísá kolem 70 % (STEM 2011). Otázky směřující k hrozbám byly zařazovány do šetření nepravidelně, ale pokud byly, tak jejich výsledky potvrzovaly zjištění CVVM. Např. jako zdroj ohrožení pro Česko byl nejčastěji jmenován mezinárodní zločin a terorismus (STEM 2007).

Geopolitické představy (české) veřejnosti – obecná diskuse

Pokud je nám známo, nebyl dosud vyvinut ucelený teoretický rámec vysvětlující odlišnosti v geopolitických představách ve veřejném mínění. Určité vodítko poskytuje empirický článek O'Loughlina, Ó Tuathaila, Kolossova (2005) o geopolitických představách ruských občanů. Autoři uvádějí, že geopolitické představy se významně liší podle sociálního statusu a vzdělání, pohlaví, věku, politických preferencí, populační velikosti sídla a také regionu, ve kterém jejich nositelé žijí. Dokumentují např. koncentraci prozápadně orientovaných Rusů do největších měst, vliv pohlaví a věku na podporu vojenských akcí Ruska (nejvyšší podpora u mladých mužů, nejnižší u starších žen) nebo skupinu občanů vyznačujících se tzv. geopolitickou ignorací a nezájmem o zahraniční politiku, ve které jsou nadměrně zastoupeny ženy, starší lidé, méně vzdělaní lidé, venkované a severokavkazští muslimové (O'Loughlin, Ó Tuathail, Kolossov 2005, s. 329).

Ze stávajících výzkumů vyplývá (např. Hello, Scheepers, Gijsberts 2002; Carter a kol. 2005; Novotný, Polonský 2011), že etnické a náboženské předsudky jsou obecně ovlivňovány pohlavím, věkem, vzděláním a velikostí sídla respondentů. Očekáváme, že tyto faktory budou hrát roli též ve formování geopolitických představ české veřejnosti. V kontextu malé a kulturně homogenní země však nelze očekávat tak výrazné rozdíly mezi městem a venkovem či mezi jednotlivými regiony jako např. v již zkoumaném Rusku. Vliv politické orientace na geopolitické představy je vysoce specifický a obtížně přenositelný do jiného kontextu – česká pravice není stejná jako ruská či americká pravice.

Tab. 1 – Očekávané vztahy mezi demografickými a sociálními charakteristikami respondentů a jejich geopolitickými představami

Proměnná	Očekávané souvislosti s geopolitickými představami	Čísla otázek v dotazníku
Pohlaví	Muži více podporují vojenské mise ³ a aktivní roli NATO i Česka, více zdůrazňují hrozby vojenského charakteru a mocenské ambice Ruska/Číny, jsou náchylnější k negativním etnickým a náboženským předsudkům vůči jiným zemím a přistěhovalcům ^{1,2,6} . Ženy se méně zajímají o zahraniční politiku ³ , jsou citlivější vůči hrozbě terorismu ⁴ . Nejasný vztah k islámu – obecně ženy mají méně negativních předsudků ^{1,2} , ale mohou více vnímat nebezpečí islámského terorismu i nerovné postavení žen v muslimské společnosti. V Česku/Slovensku nebyl zjištěn jednoznačný vztah ⁵ .	15–8; 15–6; 15–7; 15–12; 15–5a; 15–5b; 15–5c; 15–5d; 15–5e
Věk	S rostoucím věkem sílí etnické a náboženské předsudky mj. vůči migrantům a islámu ^{8,9} , klesá podpora vojenských misí ³ i aktivní role NATO i Česka. Nejasný vztah k vnímání Ruska jako hrozby – starší lidé mohou vnímat Rusko jako větší hrozbu než mladší se zkušeností z období pragmatických vztahů s Ruskem po roce 2000 ¹¹ .	17–5g; 17–5b; 17–5d; 17–6; 17–7
Vzdělání	Vzdělanější lidé jsou méně náchylní k etnickým a náboženským předsudkům, méně intenzivně vnímají islám a migranty jako hrozbu ^{1,2,8,9} .	16–5b; 16–5g
Velikost sídla	Lidé ve větších městech jsou liberálnější a kosmopolitnější, mají méně etnických a náboženských předsudků, budou méně intenzivně vnímat islám a migranty jako hrozbu ^{1,7,8} .	5b–14; 5g–14
Politická orientace	Příznivci ODS a TOP09 vnímají Čínu ¹⁰ a Rusko jako hrozbu více než příznivci levicových stran a více podporují aktivní roli NATO ve světě i Česka v NATO.	13–5d; 13–5e; 13–6; 13–7

Zdroje: ¹ Hello, Scheepers, Gijsberts 2002; ² Ekici, Yucel 2014; ³ O'Loughlin, Ó Tuathail, Kolossov 2005; ⁴ Nellis 2009; ⁵ Novotný, Polonský 2011; ⁶ Schlueter, Meuleman, Davidov 2013; ⁷ Carter a kol. 2005; ⁸ Strabac, Listhaug 2008; ⁹ Semyonov a kol. 2004; ¹⁰ Fürst 2011; ¹¹ Kratochvíl, Cibulková, Beneš 2006.

Politická orientace geopolitické představy občanů pravděpodobně ovlivňovat bude, avšak není jisté, jakým směrem.

V souladu s tzv. teorií integrovaných hrozeb (Stephan, Stephan, Gudykunst 1999) lze část vnímaných geopolitických hrozeb vysvětlit strachem z neznáma – čím více lidé znají jinou skupinu lidí (osobně nebo na základě studia), tím méně negativních předsudků mají. Tento vztah platí především pro vnímání tzv. symbolických hrozeb, tedy ohrožení vlastní kultury, životního stylu, tradic, norem nebo náboženství ze strany jiné, kulturně odlišné skupiny lidí (Stephan, Stephan 1996). Na základě vzdělání a dalších sociálních/demografických charakteristik respondentů (tab. 1) by mělo být možné částečně zachytit a vysvětlit štěpné linie ve vnímání islámského světa, mezinárodní migrace i případně souvisejících hrozeb v podobě globálních epidemií nebo terorismu.

Obtížnějším úkolem je zarámování vnímání hrozeb ze strany velmocí. V souladu s předchozími výzkumy (např. Nellis 2009) očekáváme, že muži budou intenzivněji vnímat riziko přímé vojenské hrozby a tedy i mocenské ambice Ruska a Číny. Ženy budou naopak citlivější k ekonomickým hrozbám i případnému osobnímu ohrožení v podobě epidemií, teroristických útoků nebo šíření

islámu. Starší lidé s osobní zkušeností se srpnem 1968 a obdobím normalizace mohou vnímat hrozbu ze strany Ruska velmi intenzivně, ale taktéž mohou převládnout proruské postoje, mj. i z důvodu nostalgie (Kopeček 2008). Mladší lidé, kteří zažili období poměrně dobrých a pragmatických vztahů s Ruskem po roce 2000 (Kratochvíl, Cibulková, Beneš 2006) nejspíš budou vnímat tento stát jako menší hrozbu. Nejdůležitějším faktorem vnímání velmocí může být politická orientace respondentů. Pravicoví voliči budou nejspíš Rusko a Čínu vnímat nejvíce negativně. Opačný extrém lze čekat u voličů KSČM, pro které je kromě proruskosti typická i snaha distancovat se od kritiky porušování lidských práv v Číně (Fürst 2011).

Druhou rovinou analýzy geopolitických představ je hledání pravidelností a souvislostí ve výskytu jednotlivých názorů. Pain (2009) hovoří o růstu významu deteritorializovaných globalizovaných hrozeb nestátního charakteru – terorismus, epidemie, mezinárodní migrace, celosvětová finanční krize nebo ničení životního prostředí. Tyto problémy nahrazují předchozí dominantní geopolitické hrozby v podobě konfliktu velmocí za studené války. Otázkou je, zda se tento akademický diskurz promítá též do geopolitických představ veřejnosti a zda v lidové geopolitice skutečně došlo k „nahrazení starých hrozeb novými“. Pokud ano, očekáváme, že: (1) Respondenti se nebudou obávat pouze jedné, ale zpravidla několika typů souvisejících současných hrozeb zároveň – např. islámu a terorismu, migrací a epidemií. (2) Tito respondenti se budou výrazně méně obávat mocenských ambicí Ruska nebo Číny. Ověřujeme tedy existenci negativního vztahu v intenzitě vnímání hrozeb ze strany velmocí a deteritorializovaných hrozeb – viz tabulka 2. (3) Související otázkou je, zda si respondenti současné hrozby jako terorismus nebo migrace regionalizují – tedy spojují s nestabilními oblastmi světa jako např. Blízký východ, severní Afrika nebo postsovětský prostor.

Stejně jako předpokládáme společný výskyt obav z různých globalizovaných hrozeb, očekáváme též společný výskyt obav ze sledovaných velmocí – Ruska, Číny a USA. Malé státy se obecně obávají velmocí a tyto obavy se prostřednictvím médií a dalších komunikačních kanálů mohou promítat do geopolitických představ veřejnosti (Mearsheimer 2006). Politici navíc mnohdy záměrně lžou občanům a zveličují nebezpečí ze strany jiných států pro ospravedlnění svých akcí (Mearsheimer 2011). Strach z Ruska by měl být větší vzhledem ke geografické blízkosti a strategickému zájmu Ruska ve střední Evropě. Nástup Číny do pozice regionálního hegemonu bude sice nejspíš spojen s konflikty (Laš, Baar 2014), Čína však bude ohrožovat především své asijské sousedy a vyzývat USA (Mearsheimer 2006). Tento realistický pohled však nemusí korespondovat s názory veřejnosti, která může přeceňovat přímou vojenskou hrozbu ze strany Číny. Navzdory výraznému navýšení vojenské moci v posledních třech desetiletích Čína zatím nedosáhla ani hegemonie ve východní Asii (Kofroň 2011).

Vnímání hrozeb by mělo souviset také s různými názory na jejich prevenci nebo odstranění. Se zvyšujícím se pocitem ohrožení Česka je pravděpodobné, že respondenti budou podporovat aktivní roli NATO ve světě i aktivní plnohodnotné zapojení Česka včetně účasti na vojenských misích. Na druhou stranu obavy z odvetných teroristických útoků mohou vést k odmítání aktivní účasti Česka na vojenských misích především v islámských zemích (Pain 2009). Data nám umožňují testovat, do jaké míry lze v rámci české veřejnosti identifikovat

Tab. 2 – Očekávané vztahy mezi jednotlivými geopolitickými představami respondentů

Skupiny geopolitických představ	Očekávané souvislosti mezi geopolitickými představami	Čísla otázek v dotazníku
„Islamo-fobové“	Respondenti spojují terorismus s islámem z důvodu dlouhodobých hlubších sociokulturních předsudků, stereotypů a obav z islámské kultury ¹ , negativního obrazu v médiích ^{2,14} a odborné literatuře ³ i kvůli historické zkušenosti s teroristickými útoky ² . Po 11/9/2001 se rozšířila reprezentace Blízkého východu jako islámem sjednoceného a velmi nebezpečného makroregionu, přičemž dlouhodobě je jednotnost islámského světa výrazně přeceňována ¹¹ .	5a–5b
Strach z velmocí	Lidé obávající se mocenských ambicí Ruska se budou obávat též Číny. Státy se obecně obávají velmocí ⁴ , někdy kvůli zveličení hrozby ze strany politiků ⁵ . Tyto obavy se mohou promítat do geopolitických představ veřejnosti. Oba státy mají negativní obraz v českých médiích ^{7,9,10} .	5d–5e
Globální hrozby	Obavy z globálních a deteritorializovaných hrozeb nestátního charakteru (nemoci, migrace, terorismus, ekonomická krize, změny klimatu, přírodní katastrofy) se budou vyskytovat společně ⁶ . Lidé zdůrazňující tyto hrozby se méně intenzivně obávají mocenských ambicí velkých států.	5a–5b; 5c–5f; 5g–5h; 5b–5g; 5b–5h
„Atlantisté“	Lidé preferující aktivní roli NATO ve světě i Česka v NATO podporují vojenské mise. Za nejbližšího spojence považují USA. Za hlavní hrozbu považují islám a terorismus ⁸ .	6–11a; 7–11a; 5b–11a; 5a–11a; 6–7; 6–8; 6–9;
NATO a Rusko	Lidé vnímající Rusko za hlavní hrozbu budou podporovat východní rozšíření NATO ^{8,12} , za hlavní spojence budou považovat Německo a Polsko. Může se však vyskytnout opačný vztah – strach z Ruska může vést k odmítání rozšíření NATO do oblastí, kde má Rusko silný politický vliv, nebo které jsou dlouhodobě či potenciálně konfliktní, např. Jižní Kavkaz ¹³ .	5d–11b 5d–11c 5d–10a 5d–10b 5d–10c 5d–10d
Ohrožení	S rostoucím pocitem ohrožení Česka (obecně) se zvyšuje podpora aktivní role NATO ve světě a Česka v NATO. Obavy z islámského světa a teroristických útoků mohou působit v opačném směru – odmítání účasti na vojenských misích v těchto zemích ⁶ .	2–62–72–8
Nestabilita	Respondenti vnímají hrozby z nestabilních oblastí světa. Existuje pozitivní vztah mezi vnímáním Blízkého východu a severní Afriky jako nestabilní oblasti a islámu jako hrozby, podobně mezi vnímáním Ruska a postsovětského prostoru jako nestabilní oblasti a Ruska jako hrozby pro Česko.	3b–5b 3d–5d

Zdroje: ¹ Said 1979; ² Jackson 2007; ³ Huntington 1996; ⁴ Mearsheimer 2006; ⁵ Mearsheimer 2011; ⁶ Pain 2009; ⁷ Kolosov, Zotova 2013; ⁸ Junek 2011; ⁹ Fürst 2011; ¹⁰ Kratochvíl a kol. 2006; ¹¹ Murphy 2013; ¹² Papić 2010; ¹³ Hoch, Kopeček, Baar 2012; ¹⁴ Shaheen 2001. Pro dotazník viz Máchová a kol. (2014) – datová a metodická příloha, dostupné online na https://www.researchgate.net/publication/268809086_Geopoliticke_predstavy_-_datova_a_metodicka_priloha.

konzistentní zahraničně-politické názory na roli NATO. Pro tzv. Atlantisty je typická orientace na USA jako hlavního spojence, aktivní role Česka v NATO a hledání obranných strategií proti deterritorializovaným hrozbám jako terorismus nebo počítačové útoky (Junek 2011). Jiný významný názorový proud („Intermarum“ – viz Papić 2010) však zdůrazňuje význam regionálních hrozeb a nezbytnost obrany středoevropského území před vojenským útokem, přičemž za hlavní hrozbu je považováno Rusko a za prevenci východní rozšíření NATO a případně spojenectví se sousedními státy.

Výzkumný postup a charakteristika vzorku

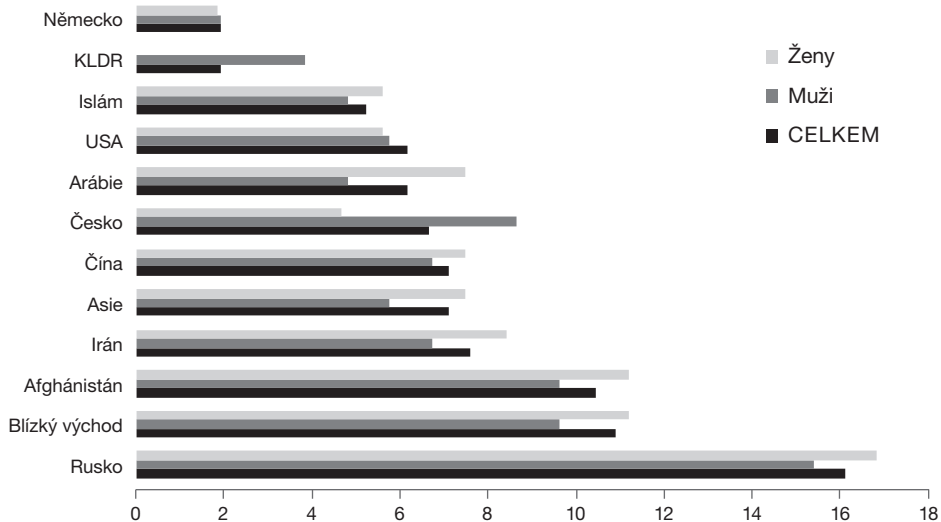
Náš výzkum geografických a geopolitických představ proběhl v rámci akce Dny NATO ve dnech 22.–23. září 2012. Jednalo se o standardizované dotazování za využití dotazníku s celkem 17 otázkami.⁴ Dotazování probíhalo přímo v areálu mošnovského letiště Leoše Janáčka Ostrava, kde se akce konala. Respondenti (n = 291) byli vybíráni oportunisticky s přihlédnutím ke stanoveným kvótám tak, aby složení vzorku co nejvíce odpovídalo sledovanému složení populace s ohledem na věk, pohlaví, vzdělání, velikost místa bydliště a politickou orientaci. Referenční populací pro nás byla populace Česka, zkoumanou populací pak dospělí návštěvníci akce Dny NATO, kterých bylo přibližně 150 000.

Vzhledem ke kvalitativní povaze většiny ukazatelů (viz Mácha a kol. 2014) byla statistická souvislost mezi proměnnými testována s využitím chi-kvadrát testů a pro ordinální kategoriální data s využitím Kendallova korelačního koeficientu. Kritériem pro rozhodnutí mezi statisticky významným a nevýznamným výsledkem byla hladina významnosti 5 %. Výzkum měl povahu explorativní statistické analýzy, proto nelze a priori předpokládat, že výsledky odhalily skutečně existující kauzální vztahy.

Výsledky a interpretace výzkumu

Jednou z klíčových otázek pro respondenty byla identifikace států nebo oblastí, které považují za největší hrozbu pro Česko. Dotazovaní nejčastěji označili Rusko a oblast Blízkého východu (obr. 1). V 11 % jmenovitě v této souvislosti zmínili Afghánistán. Dále se zde jednalo o země, které svojí zahraniční a bezpečnostní politikou mohou ohrozit euroamerické zájmy v oblasti (Írán) a také které pomocí finančních prostředků napomáhají rozvoji radikálního islamismu či islámského terorismu (Saudská Arábie). Někteří respondenti používali pro označení této oblasti název „islámský svět“. Poslední významnější oblastí, která pro návštěvníky NATO představovala zdroj ohrožení pro Česko, byla poněkud vágně označená oblast „Asie“, konkrétněji Čína. Poněkud překvapivě se jen omezeně vyskytovala zmínka o KLDR (2 %). Velké procento dotazovaných (27 %) se pak vyslovilo v tom smyslu, že aktuálně neexistuje pro Česko žádný významný zdroj ohrožení.

⁴ Pro podrobnou charakteristiku zdrojů dat, metod a výsledků statistických testů viz Mácha a kol. (2014).

Obr. 1 – Státy a skupiny států nejčastěji zmiňované jako hrozby pro Česko dle pohlaví (procent z celkového počtu respondentů). Mezi zmíněnými hrozbami se v grafu objevuje i Česko, které řada respondentů skutečně jako jednu z hrozeb uvedla. Do jaké míry je to promyšlená kritika zahraniční politiky vlády a do jaké míry se jedná spíše o „švejkovství“, zůstává otevřené. Zdroj: vlastní šetření 2012.

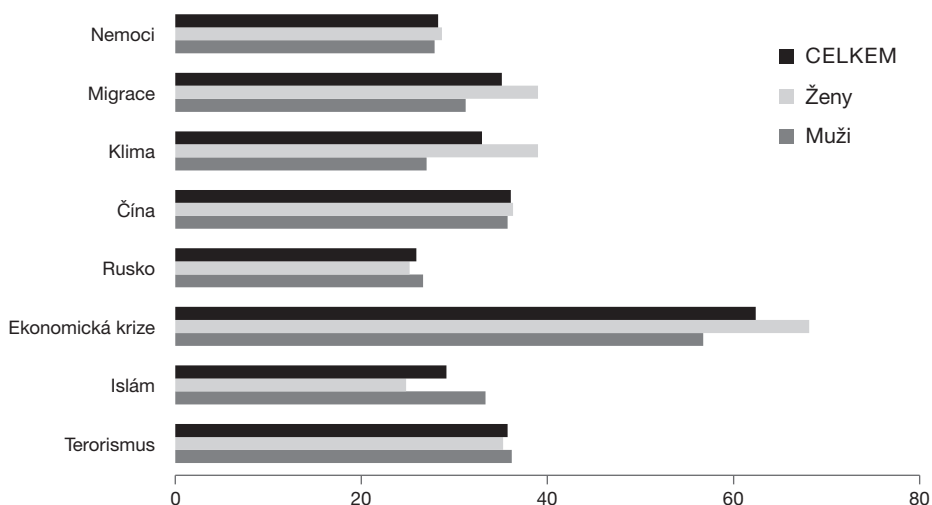
Pokud bychom se zaměřili na faktory potenciálně ohrožující bezpečnost Česka, nalezneme do jisté míry překvapivé výsledky. Očekávali bychom, že když velké procento dotázaných identifikuje jako nestabilní oblast Blízký východ a severní Afriku a za zdroj největšího ohrožení pro bezpečnost Česka Blízký východ a Rusko, tak z hlediska faktorů ohrožujících bezpečnost Česka bude převažovat islám, respektive mocenské ambice Ruska. Avšak souvislost mezi vnímáním Blízkého východu a severní Afriky jako nestabilní oblasti a islámu jako hrozby pro Česko v našem výzkumu nalezena nebyla. Vztah mezi vnímáním Ruska jako nestabilní země a jako hrozby pro Česko sice vyšel statisticky signifikantní a pozitivní, ale celých 62 % dotázaných považovalo za největší hrozbu ekonomickou krizi. Tento trend narůstajících obav z ekonomické krize potvrzují i průzkumy veřejného mínění CVVM provedené mezi lety 2010 a 2012. Zajímavý je fakt, že respondenti nespojují ekonomickou krizi s konkrétním regionem. To odpovídá poněkud amorfní představě krize, která se odehrává ve virtuálních globálních kruzích bez konkrétní lokalizace. A přestože se vznik ekonomické krize spojuje s kolapsem hypotečního trhu USA, tak respondenti, lokalizující ohrožení Česka do asijské oblasti přikládají mnohem větší závažnost právě ekonomické krizi.

Na druhém místě se s 36 % umístily mocenské ambice Číny společně s terorismem a migrací z chudých zemí. Islám považovalo za závažnou hrozbu pouze 29 % dotazovaných, stejně jako zanesení nemocí z mimoevropského prostoru. Na posledním místě s 26 % se pak umístily mocenské ambice Ruska. Obecně se ukazuje, že s výjimkou ekonomické krize, nejsou hrozby většinou považovány za příliš závažné. Mimo již zmíněnou ekonomickou krizi aritmetický průměr

jejich hodnocení na škále 1 až 5 atakoval hodnotu 3, tedy střed. Zde se tudíž projevuje dle našeho názoru faktor subjektivního hodnocení problémů a hrozeb, kdy dochází ke vztažení nebezpečí na oblast rodiny a těla (ekonomická krize, terorismus, migrace), zatímco i přes vnímání problematických oblastí ve světě nedochází k jejich ohodnocení jako bezprostředně ohrožujících vlastní bezpečnost a kvalitu života.

Zkoumali jsme též souvislost mezi geografickou vzdáleností států a makroregionů od Česka a jejich vnímáním jako hrozby pro naši zemi. Cílem bylo ověřit inverzní vztah mezi geografickou vzdáleností a vnímáním státu jako bezpečnostní hrozby, kdy jako největší hrozba jsou obvykle vnímány státy v téže makroregionu (Kofroň 2012). Signifikační vztah jsme zde však nenalezli, přestože respondenti nejčastěji za hrozbu označili Rusko, následované Blízkým Východem, Afghanistanem a Iránem. Tento výsledek poukazuje na určitou nekonzistenci v odpovědích, neboť v otázce č. 5 respondenti vyzdvihli Čínu jako hrozbu – na 2. místě, ale když měli následně jmenovat konkrétní státy jako zdroje ohrožení, Čína resp. Asie se dostaly až na 5. resp. 6. místo. Hlavním důvodem pro nenalezenou souvislost může být převaha deteritorializovaných hrozeb ve vnímání respondentů, kdy státy jsou obecně považovány za méně významný zdroj ohrožení.

Dále jsme testovali vliv sociodemografických charakteristik respondentů na geopolitické představy (obr. 2). *Pohlaví* respondentů souvisí s vnímáním řady geopolitických otázek a hrozeb. Podle očekávání muži více podporují aktivní roli NATO ve světě i Česka v NATO a častěji vyjádřili souhlas s vojenskou misí v Afghanistanu. Muži se častěji než ženy domnívají, že Česko čelí vážnému ohrožení a projevují větší zájem o zahraničně-politický program politických stran při volebním rozhodování. Pocit většího ohrožení a snaha o prevenci může být vysvětlením aktivnějšího a militantnějšího přístupu k zahraniční politice.

Obr. 2 – Podíl respondentů vnímajících níže uvedené faktory jako závažné hrozby pro Česko dle vzdělání a pohlaví (%). Zdroj: vlastní šetření 2012.

Překvapivé ale je, že nebyly nalezeny signifikantní rozdíly v intenzitě vnímání hrozeb v podobě mocenských (a tedy potenciálně vojenských) ambicí Ruska a Číny. Toto zjištění nepotvrzuje vstupní domněnku, že muži intenzivněji vnímají riziko přímé vojenské hrozby ze strany jiného státu. Možným vysvětlením je, že muži považují za hlavní násilnou hrozbu (islámský) terorismus, nikoli vojenskou konfrontaci s Ruskem nebo dokonce Čínou.

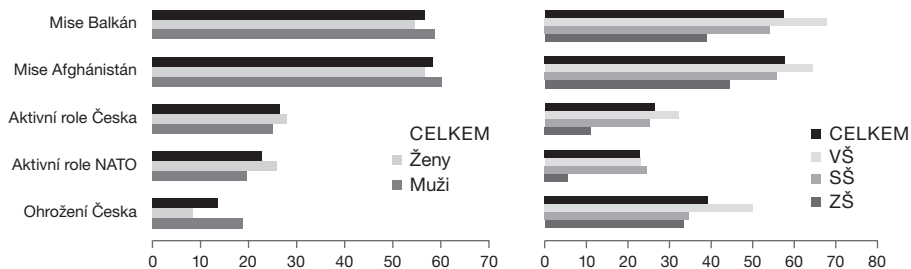
Ženy kladou obdobný důraz na nebezpečí terorismu jako muži, nepotvrdil se tedy předpoklad, že jsou vůči riziku terorismu citlivější. Na rozdíl od mužů však nespojují terorismus tak explicitně s islámem. Ženy více akcentují nebezpečí ekonomické krize a klimatických změn, ale neliší se statisticky významně ve vnímání hrozeb v podobě mezinárodní migrace. Větší míra negativních předpoklů u mužů se tedy potvrdila pouze v případě vnímání islámu jako hrozby pro Česko. Překvapivým zjištěním vzhledem k mediálnímu obrazu postavení žen v muslimských společnostech je, že se ženy obávají islámu méně než muži. S výjimkou ekonomické krize se nepotvrdilo očekávání, že ženy budou intenzivněji vnímat subjektivní hrozby v rovině postavení ve společnosti, rodiny a těla – islámské právo, terorismus, migrace, ekonomická krize.

Věkové rozdíly rovněž poukázaly na některá zajímavá specifika. S rostoucím věkem klesá obava z Ruska a naopak roste pocit ohrožení ze strany islámu. Historická zkušenost se Sovětským svazem se tedy promítá do menšího pocitu ohrožení. Negativní efekt srpna 1968 ani pobytu sovětských vojsk na území Československa nebyl tedy nalezen. Nepotvrdili jsme souvislost mezi věkem a názorem na aktivní roli NATO ve světě (ani podporou vojenských misí). Mladší lidé však preferují aktivnější úlohu Česka v rámci NATO.

Vzdělání hraje v zahraničně-politické orientaci návštěvníků Dnů NATO překvapivě slabší roli (obr. 2, 3). Respondenti se podle vzdělání statisticky signifikantně neliší ve vnímání islámu a mezinárodní migrace jako hrozby pro Česko. Naproti tomu se zvyšujícím se vzděláním signifikantně roste zájem o zahraničně-politický program stran při volebním rozhodování. Vzdělanější lidé se cítí méně ohroženi, ale v případě výskytu nějaké hrozby podporují vojenské řešení konfliktu – např. v podobě aktivního vojenského zásahu NATO v nestabilních oblastech Balkánu a Afghánistánu.

Bydliště je pro účastníky Dnů NATO / NATO Days nejslabším dělicím faktorem. Na rozdíl od výsledků O'Loughlina, Ó Tuathaila, Kolossova (2005) nebyl potvrzen předpoklad, že lidé ve větších městech vnímají jiná etnika, vyznavače jiných náboženství a přistěhovalce jako menší hrozbu. Domníváme se, že je to s největší pravděpodobností způsobeno jednak nadreprezentováním městského obyvatelstva v našem vzorku, ale také urbánním charakterem krajiny Moravskoslezského kraje se slabým zastoupením typicky venkovských oblastí. Ostrava pravděpodobně není dostatečně velké a kosmopolitní město, aby se rozdíly ve vnímání geopolitických hrozeb signifikantně projevíly. Určité rozdíly byly i přesto shledány u návštěvníků z měst v kladení většího důrazu na zahraničně-politický program politických stran. Respondenti z měst také silněji podporovali zapojení Česka do vojenské mise v Afghánistánu v rámci jednotek ISAF, což byl jediný statisticky významný vztah.

Politické preference v domácí politice nezavádávají automaticky jasnou orientaci v politice zahraniční, byť některé statisticky signifikantní souvislosti byly nalezeny. Voliči ČSSD a ODS se o zahraničně-politický program stran zajímají

Obr. 3 – Podíl respondentů vnímajících níže uvedené faktory jako závažné hrozby pro Česko dle pohlaví a vzdělání (%). Zdroj: vlastní šetření 2012.

mnohem více než voliči KSČM. Pravo-levé spektrum se promítá do představy o roli NATO ve světě a Česka v NATO. Voliči ODS výrazně podporují představu NATO jako globálního policisty, vyslovují se pro aktivní roli Česka v NATO i pro pořádání vojenských misí a vnímají Rusko jako závažnou hrozbu pro Česko. Opak platí pro voliče ČSSD a KSČM, přičemž voliči KSČM jsou více názorově polarizováni a paradoxně mezi nimi najdeme větší procento názorů, že Rusko znamená pro Česko závažnou bezpečnostní hrozbu. Voliči TOP09 se částečně shodují s profilem ODS, avšak nejsou jednotní v názoru na aktivní roli NATO a Česka – počty pozitivních a negativních odpovědí jsou téměř vyrovnány. V oblasti vnímání Ruska jako hrozby se většina (74 %) respondentů napříč volebními preferencemi shoduje, že Rusko představuje malou až střední hrozbu (1–3 body). Pohled na Čínu jako hrozbu pro Česko se podle politické orientace respondentů navzdory očekávání statisticky významně neliší, což poukazuje na rozdíl mezi rétorikou politických elit a názory elektorátu.

Stěžejní část analýzy byla zaměřena na hledání souvislostí ve výskytu jednotlivých geopolitických představ. Podle očekávání výsledky výzkumu ukázaly jednoznačnou tendenci spojovat terorismus s islámem. 51,5 % z těch, kdo označili za závažnou či velmi závažnou hrozbu terorismus (4 a 5 bodů), označilo také jako závažný problém islám. Další dvojicí takto souvisejících faktorů byly mocenské ambice Ruska a Číny. 50,5 % respondentů, kteří označili Čínu za závažnou či velmi závažnou hrobu (4 a 5 bodů), ohodnotilo stejným způsobem Rusko. Někteří z těchto respondentů vnímali jako hrozbu též USA, ale výsledek byl z důvodu jejich malého počtu nesignifikantní. To může potvrzovat již výše zmíněnou souvislost s obecnou nedůvěrou české veřejnosti k velmocím, ale také vnímané spojování vůči Západu odlišné zahraniční politiky Ruska a Číny na půdě Rady bezpečnosti OSN. Ukázala se též tendence spojovat imigraci se strachem ze zavlečení nemocí do Česka. Avšak takto vnímaná hrozba se neukázala být nikterak geograficky lokalizována, spíše ukazuje na určitý strach z neznámého a cizího vnímaného na subjektivní, personální úrovni, než na jasně vydefinovaný typ strachu.

Potvrdil se předpoklad o společném výskytu obav z deterritorializovaných hrozeb, přičemž nejsilnější vztahy byly nalezeny mezi faktory s logickou souvislostí – šíření nemocí v důsledku mezinárodní migrace nebo ekonomická krize jako faktor mezinárodní migrace. Respondenti však spojovali též islám s šířením nemocí a mezinárodní migrací, což však nemusí signalizovat kauzální

vztah. Společný výskyt deteritorializovaných hrozeb spíše signalizuje posun od vnímání přímé vojenské hrozby ze strany velmocí směrem k nestátním hrozbám, které jsou považovány za větší riziko, než hypotetický válečný konflikt. Navzdory očekávání jsme nenašli negativní vztah mezi vnímáním deteritorializovaných hrozeb a ohrožením ze strany velmocí. Naopak, lidé mají tendenci spojovat strach z velmocí s hrozbami nestátního charakteru – strach z terorismu s obavami z Ruska a Číny nebo obavy z islámu a z Ruska.

Jak již bylo uvedeno dříve, členství v NATO a role Česka v něm je oblastí, o které se často rozvíjejí celospolečenské diskuse obsahující argumentaci pomocí geopolitických představ. NATO také v posledních letech zaujalo novou roli oproti té, která byla deklarována v předchozím vývoji aliance. Nově se NATO v oficiálních dokumentech vyslovuje pro aktivnější přístup k řešení bezpečnostních rizik, což nutně v sobě zahrnuje překročení či redefinici pojetí NATO jako organizace kolektivní obrany (článek 5 Washingtonské smlouvy) a také geograficky vymezené působnosti aliance (článek 6 smlouvy). Tato redefinice aliance našla vysokou podporu ve sledovaném vzorku, kdy si celých 61 % dotázaných přeje, aby NATO mohlo zasahovat ve světě mimo členské země. Z toho ale jen 23 % preferuje aktivní roli NATO při zajištění světové bezpečnosti (zde souhlasilo i s metaforou globálního policisty), 38 % však souhlasilo s akcemi NATO ve světě, ale jen ve výjimečně závažných případech. Zbývající respondenti preferují NATO s původním posláním jako výhradně obranné aliance členských států. V této souvislosti lze ale poukázat i na souvislost, že zastánci aktivní role NATO ve světě včetně vojenských misí podporují i aktivní roli Česka v NATO (27 %). Nicméně je nutné upozornit, že i přes to, že většina dotazovaných se vyslovila pro širší operační rámec NATO, tak celých 54 % si přeje zachování možnosti Česka se samostatněji rozhodovat, kterých aktivit se účastní a kterých ne.

Podpora aktivní role NATO koresponduje s intenzivním vnímáním islámu jako hrozby. Naproti tomu souvislost mezi aktivní rolí NATO a vnímáním terorismu jako zdroje ohrožení pro Česko nebyla nalezena. Taktéž se nepotvrdil předpoklad, že respondenti považující Rusko za vážnou hrozbu budou podporovat východní rozšíření NATO a za spojence považovat Německo nebo Polsko. Naopak, našli jsme pozitivní signifikantní vztah mezi strachem z Ruska a názorem, že hlavním spojencem Česka jsou USA.

Závěr

Z výsledků statistických analýz vyplývá, že přes jisté rozdíly ve struktuře vzorku a přes specifčnost situace, v němž byl výzkum proveden, se názory respondentů zásadně neliší od výsledků předchozích šetření (CVVM 2006–2013). Ukazuje to na jistou konzistentnost či ustálenost názorů na zahraničně-politické otázky, což je dobrá zpráva pro další studium geopolitických představ české veřejnosti. V základních otázkách zůstává zahraničně-politická orientace veřejnosti překvapivě stabilní. Máme tím na mysli např. aprostorovost ekonomické krize nebo obavu z velmocí bez ohledu na naše současné vztahy s nimi (bojíme se nejen Ruska či Číny, ale také USA, ačkoli v menší míře). Podle očekávání se lidé zpravidla obávají nikoli jedné, ale hned několika souvisejících globálních

deteritorializovaných hrozeb. Byly nalezeny mj. pozitivní signifikantní vztahy ve vnímání islámu a terorismu nebo mezinárodní migrace a šíření epidemií.

Jako nejzávažnější hrozba pro Česko byla s velkým odstupem vnímána ekonomická krize. Všechny ostatní zdroje ohrožení byly v průměru hodnoceny jako středně závažné. Nepotvrdil se však předpoklad, že by lidé zdůrazňující globální deteritorializované hrozby podceňovali nebezpečí ze strany velmocí, že by se přestali silných států zcela obávat. Dotázaní zřejmě hodnotí závažnost (geopolitických) hrozeb podle subjektivního odhadu pravděpodobnosti výskytu než-li podle potenciální závažnosti dopadu. Ekonomická krize byla hodnocena jako realističtější scénář než méně pravděpodobné hrozby násilného typu – teroristický útok, epidemie nebo vojenské ohrožení ze strany velmocí, které by však mohly mít daleko ničivější následky.

Mezi překvapivé závěry patří některé souvislosti mezi geopolitickými představami a sociodemografickými charakteristikami respondentů. Ženy nejsou citlivější k riziku terorismu než muži, což je v rozporu se zjištěním Nellis (2009). Muži nevnímají intenzivněji ohrožení ze strany velmocenských ambicí Ruska a Číny než ženy, ačkoli by měli být citlivější k hrozbám vojenského charakteru. Starší lidé se bojí Ruska méně než mladší, což možná poukazuje u mladších lidí na efekt strachu z neznáma. Mladší lidé nepodporují více aktivní roli NATO ani vojenské mise než starší lidé, nepotvrdili jsme tedy obdobné zjištění O'Loughlina (2005) o ruské populaci. Vnímání Číny jako hrozby se podle politických preferencí respondentů signifikantně neliší. Geopolitické představy respondentů tedy nekopírují zcela orientaci politických elit, která je obecně stabilnější, sofistikovanější, čitelnější a vyhraněnější než u veřejnosti (Duffield 1999).

Nejzajímavějším zjištěním však je, že vzdělanější lidé nevnímají islám a mezinárodní migraci v průměru jako signifikantně menší hrozbu než méně vzdělaní lidé, což je v rozporu se závěry prací inspirovanými integrovanou teorií hrozeb (např. Hello, Scheepers, Gijsberts 2004). Nepotvrdil se však logický předpoklad, že s rostoucími obavami z islámu a terorismu klesá podpora aktivní role NATO ve světě a Česka v NATO z důvodu prevence případného odvetného teroristického útoku na našem území.

Jisté „švejkovství“, o němž se v souvislosti se středoevropskou geopolitikou zmiňovala již Kuus (2008) a podobně také Červinková (2009), nacházíme v našem vztahu k NATO. Na jedné straně si respondenti přejí aktivnější roli NATO ve světě, na druhé straně se ale značná část z nich nechce na těchto aktivitách v plném rozsahu podílet. V pozadí tohoto přístupu je zřejmě vědomí faktické bezvýznamnosti a slabosti Česka, která by byla v případě prohry dnešních spojenců potrestána případnými vítězi. Hrát „mrtvého brouka mezi mlýnskými kameny“ se zřejmě jeví většině respondentů jako léty osvědčená geopolitická strategie. Ve světle prezentovaného výzkumu tak lze usuzovat, že občané preferují nekonfrontační povahu zahraniční politiky. Vzhledem k tomu, že naše analýza vychází z dat z roku 2012, bylo by zajímavé výzkum zopakovat ve světle posledního vývoje na Ukrajině či v souvislosti s uprchlickou krizí.

Literatura:

- AGNEW, J. (2001): How many Europes? The European Union, eastward enlargement and uneven development. *European Urban and Regional Studies*, 8, č. 1, s. 29–38.
- AGNEW, J. (2003): *Geopolitics: Revisioning world politics*. Routledge, Abingdon, 168 s.
- BIALASIEWICZ, L. a kol. (2007): Performing security: The imaginative geographies of current US strategy. *Political Geography*, 26, č. 4, s. 405–422.
- CARTER, J. S., STEELMAN, L. C., MULKEY, L. M., BORCH, C. (2005): When the rubber meets the road: effects of urban and regional residence on principle and implementation measures of racial tolerance. *Social Science Research*, 34, č. 2, s. 408–425.
- CVVM SOÚ, v. v. i. (2006–2013). *Naše společnost 2006*. SÚ AV ČR v. v. i., Sociologický datový archiv – SÚ AV ČR, v. v. i., Praha, SDA – reg. č. V0602, V0701, V0801, V0901, V1012, V1101, V1201, V1301.
- ČERNOCH, P. (2004): Česká integrační politika. In: Pick, O., Handl, V. (eds): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004 : úspěchy, problémy a perspektivy. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha, s. 15–30.
- ČERVINKOVÁ, H. (2009): The Phantom of the Good Soldier Švejk in the Czech Army Accession to NATO (2001–2002). *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 22, č. 3, s. 359–371.
- COSGROVE, D. E. (2008): *Geography and vision: seeing, imagining and representing the world*. IB Tauris, London, 256 s.
- DALBY, S., Ó TUATHAIL, G. (1998): *Rethinking Geopolitics*. London: Routledge. 352 s.
- DANIELS, S. (1992): Place and the geographical imagination. *Geography*, 77, č. 4, s. 310–322.
- DIJKINK, G. (1998): Geopolitical codes and popular representations. *GeoJournal*, 46, s. 293–299.
- DODDS, K. (2005): *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. Pearson Education Limited, Harlow, 254 s.
- DODDS, K., ATKINSON, D., eds. (2000): *Geopolitical traditions: a century of geopolitical thought*. Routledge, London, New York, 392 s.
- DRIVER, F. (2004): *Imagining the Tropics: Views and Visions of the Tropical World*. Singapore Journal of Tropical Geography, 25, č. 1, s. 1–17.
- DRULÁK, P. (2006): Between Geopolitics and Anti-Geopolitics: Czech Political Thought. *Geopolitics*, 11, č. 3, s. 420–438.
- DUFFIELD, J. S. (1999): Political Culture and State Behavior: Why Germany Confounds Neorealism. *International Organization*, 53, č. 4, s. 765–803.
- EKICI, T., YUCELLI, D. (2014): What determines religious and racial prejudice in Europe? The effects of religiosity and social trust. Working Paper for the European Population Conference 2014, <http://epc2014.princeton.edu/abstracts/141032>.
- FÜRST, R. (2011): Co si počít s konstrukcí zlé Číny? In: Štrítecký, V. a kol.: *Česká zahraniční politika: mezi politickým (ne)zájmem a byrokratickou efektivitou. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha, 238 s.
- GHECIU, A. (2005): Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the “New Europe”. *International Organization*, č. 59, s. 973–1012.
- GREGORY, D. (2004): *The colonial present: Afghanistan, Palestine, and Iraq*. Blackwell Publishing, Malden, MA, 367 s.
- GREGORY, D. (2009): Geographical imagination. In: Gregory, D. et al. (eds.): *Dictionary of Human Geography*. Wiley-Blackwell, Oxford, s. 282–285.
- HANDL, V. (2004): Politika sousedství a středoevropské spolupráce. In: Pick, O., Handl, V. (eds): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004: úspěchy, problémy a perspektivy. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha, s. 57–63.
- HELLO, E., SCHEEPERS, P., GIJSBERTS, M. (2002): Education and Ethnic Prejudice in Europe: Explanations for crossnational variances in the educational effect on ethnic prejudice. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 46, č. 1, s. 5–24.
- HERRMANN, R. K., RISSE-KAPPEN, T., BREWER, M. B. (2004): *Transnational identities: becoming European in the EU*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 305 s.
- HOCH, T., KOPEČEK, V., BAAR, V. (2012): Role občanské společnosti při transformaci separatistických konfliktů na Jižním Kavkaze. *Mezinárodní vztahy*, 47, č. 2, s. 5–28.

- HOLSTI, O. L. (1992): Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus. *International Studies Quarterly*, 36, s. 439–466.
- HUNTINGTON, S. P. (1996): *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers, Praha, 448 s.
- HYNEK, N., STRÍTECKÝ, V. (2010): Český diskurz o protiraketové obraně a národní zájem. *Mezinárodní vztahy*, 45, č. 1, s. 5–32.
- JACKSON, R. (2007): Constructing Enemies: ‘Islamic Terrorism’ in Political and Academic Discourse. *Government and Opposition*, 42, č. 3, s. 394–426.
- JUNEK, R. (2011): Nový strategický koncept NATO a jeho možné implikace pro schopnosti a použití AČR. *Obrana a strategie*, 1, s. 86–100.
- KARÁSEK, T. (2010): Česká republika a zahraniční vojenské operace: Formování politického konsenzu v letech 1999–2009. *Mezinárodní vztahy*, 45, č. 4, s. 29–49.
- KOFRONĚ, J. (2011): Vojenská moc a její globální distribuce po konci studené války. *Geografie*, 116, č. 3, s. 256–275.
- KOFRONĚ, J. (2012): Prostor a válka, konstanty a proměny v historickém pohledu. *Geografie*, 117, č. 2, s. 234–252.
- KOLOSOV, V. A., ZOTOVA, M. V. (2013): Geopolitical Worldview of Russian Students. *Political Geography*, 3, č. 3, s. 265–276.
- KOPEČEK, M. (2008): In Search of “National Memory”: Politics of History, Nostalgia and the Historiography of Communism in the Czech Republic and East Central Europe. In: Kopeček, M. (ed.): *Past in the making: historical revisionism in Central Europe after 1989*. Budapest: Centre European University Press, s. 75–92.
- KRATOCHVÍL, P., CIBULKOVÁ, P., BENEŠ, V. (2006): Foreign policy, rhetorical action and the idea of otherness: The Czech Republic and Russia. *Communist and Postcommunist Studies*, 39, č. 4, s. 497–511.
- KUUS, M. (2004): Europe’s eastern expansion and the reinscription of otherness in East-Central Europe. *Progress in Human Geography*, 28, č. 4, s. 472–489.
- KUUS, M. (2008): Švejkian geopolitics: subversive obedience in Central Europe. *Geopolitics*, 13, č. 2, s. 257–277.
- LAŠ, L., BAAR, V. (2014): Japonská geopolitika imperiálního období. *Geografie*, 119, č. 4, s. 364–383.
- MÁCHA, P., DROBÍK, T., ŠUMBEROVÁ, M., ŽENKA, J., ŠPIRKOVÁ, P. (2014): Geopolitické představy české veřejnosti: datová a metodická příloha, https://www.researchgate.net/publication/268809086_Geopoliticke_predstavy_-_datova_a_metodicka_priloha. DOI: 10.13140/2.1.4915.8721 (27. 11. 2014).
- MASSEY, D. (2005): *For Space*. Sage, London, 232 s.
- MEARSHEIMER, J. J. (2006): China’s Unpeaceful Rise. *Current History*, 105, č. 690, s. 160–162.
- MEARSHEIMER, J. J. (2011): *Why Leaders Lie. The Truth About Lying in International Politics*. Oxford University Press, New York, 185 s.
- MURPHY, A. B. (2013): Advancing geographical understanding: Why engaging grand regional narratives matters. *Dialogues in Human Geography*, 3, č. 2, s. 131–149.
- NATO (2010): Allied Joint Doctrine. AJP-01(D). Brussels: NATO Standardization Agency, <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/ajp-01%28d%29.pdf>.
- NATO (2012): Huge public support for the NATO Ostrava days in the Czech Republic, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_90215.htm?selectedLocale=en (26. 9. 2012).
- NELLIS, A. M. (2009): Gender Differences in Fear of Terrorism. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 25, s. 322–340.
- NOVOTNÝ, J., POLONSKÝ, F. (2011): The level of knowledge about Islam and perception of Islam among Czech and Slovak university students: does ignorance determine subjective attitudes? *Sociologia*, 43, č. 6, s. 674–696.
- Ó LOUGHLIN, J., Ó TUATHAIL, G., KOLOSSOV, V. (2005): Russian geopolitical culture and public opinion: the masks of Proteus revisited. *Transactions-Institute of British Geographers*, 30, č. 3, s. 322–335.
- Ó TUATHAIL, G. (2004): Geopolitical Structures and Geopolitical Cultures: Towards Conceptual Clarity in the Critical Study of Geopolitics. In: Tchamtouridze, L. (ed.): *Global*

- Problems and Regional Concerns Bison Paper 4. Centre for Defence and Security Studies, Winnipeg, s. 75–102.
- Ó TUATHAIL, G. (2005): Geopolitics. In: Atkinson, D., Jackson, P., Sibley, D., Washbourne N. (eds.): *Cultural Geography: a Critical Dictionary of Key Concepts*. London: I. B. Tauris, s. 65–71.
- PAASI, A. (2001): Europe as a social process and discourse considerations of place, boundaries and identity. *European Urban and Regional Studies*, 8, č. 1, s. 7–28.
- PAIN, R. (2009): Globalized fear? Towards an emotional geopolitics. *Progress in Human Geography*, 33, č. 4, s. 1–21.
- PAPIC, M. (2010): NATO's Lack of a Strategic Concept. STRATFOR October 2010.
- PICK, V. (2004): Úspěchy, problémy a perspektivy: Co se podařilo a co ne. In: Pick, O., Handl, V. (eds): *Zahraníční politika České republiky 1993–2004: úspěchy, problémy a perspektivy*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, s. 251–256.
- PRED, A. (2000): Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces and The Popular Geographical Imagination, 8. University of California Press, Los Angeles and Berkeley, 338 s.
- RISSE-KAPPEN, T. (1991): Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies. *World Politics*, 43, č. 4, s. 479–512.
- SAID, E. W. (1979): *Orientalism*. Vintage, New York, 368 s.
- SARVAŠ, Š. (1998): Attitudes of the Czech public toward national security, the military, and NATO membership. *The Journal of Slavic Military Studies*, 11, č. 3, s. 56–88.
- SEMYONOV, M., RAIJMAN, R., YOM TOV, A., SCHMIDT, P. (2004): Population size, perceived threat, and exclusion: a multiple-indicators analysis of attitudes toward foreigners in Germany. *Social Science Research*, 33, č. 4, s. 681–701.
- SHAHEEN (2001): *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People*. Olive Branch Press, New York, 574 s.
- SHARP, J. (2000): *Condensing the Cold War: Reader's Digest and American Identity*. University of Minnesota Press., Minneapolis, 232 s.
- SHARP, J. (2011): A subaltern critical geopolitics of the war on terror: Postcolonial security in Tanzania. *Geoforum*, 42, č. 3, s. 297–305.
- SCHEFFER, J. H. (2009): Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer in Bratislava, Slovakia, NATO-Speeches and Transcripts, http://www.nato.int/cps/en/nato-live/opinions_56487.htm?selectedLocale=en (17. 7. 2009).
- SCHLUETER, E., MEULEMAN, B., DAVIDOV, E. (2013): Immigrant Integration policies and perceived Group Threat: A Multilevel Study of 27 Western and Eastern European Countries. *Social Science Research*, 42, č. 3, s. 670–682.
- SLAČÁLEK, O. (2010): Boj o národ: obrazy Mnichova ve sporech o českou zahraniční politiku. *Mezinárodní vztahy*, 45, č. 4, s. 50–71.
- SOJA, E. W. (1996): *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell, Oxford, 352 s.
- STEM (2007): Informace z výzkumu STEM Trendy 3/2007, <http://www.stem.cz/clanek/1260> (20. 10. 2013).
- STEM (2011): Tisková informace z výzkumu STEM Trendy 2011, č. 2, <http://www.stem.cz/clanek/2124> (20. 10. 2013).
- STEPHAN, W. G., STEPHAN, C. W., GUDYKUNST, W. B. (1999): Anxiety in intergroup relations: a comparison of anxiety/uncertainty management theory and integrated threat theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 23, č. 4, s. 613–628.
- STEPHAN W. S., STEPHAN, C. W. (1996): Predicting Prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, č. 3/4, s. 409–426.
- STRABAC, Z., LISTHAUG, O. (2008): Anti-Muslim prejudice in Europe: A multi-level analysis of survey data from 30 countries. *Social Science Research*, 37, č. 1, s. 268–286.
- WALLANDER, C. A. (2000): Institutional assets and adaptability: NATO after the Cold War. *International Organization*, č. 54, s. 705–735.

G E O P O L I T I C A L I D E A S O F C Z E C H P U B L I C

Recently, many geographers have turned their attention to geographical and geopolitical ideas and their production, performance, and role in the formulation and practice of foreign policy. The authors such as Said, Gregory, Sharp, and Dittmer have shown that such ideas play a crucial role in the way we come to understand the world, others and ourselves. Ideas structure our thinking, shape our fears and strategies and influence our decisions while producing subjects and reproducing certain power relations.

In spite of the importance of geographical and geopolitical ideas in contemporary political geography and geopolitics very little attention has been paid to them in Czechia. As a consequence we do not know much about the basic contours of these ideas as they are shared among the general public. To be sure, regular public opinion polls carried out by respectable polling agencies do provide some indications with regard to the possible character of these ideas, but a systematic study of their character has been lacking.

Our research attempts to fill this gap. Drawing on a questionnaire survey carried out among the visitors to NATO Days in Mošnov, Czechia, in September 2012, we identify key geopolitical orientations of the Czech public and relate them to the results of previous surveys. We selected NATO Days as a very specific geopolitical event that affects a large part of the Moravian-Silesian region and attracts over two hundred thousand visitors every year. NATO is a very important geopolitical actor and one of the principal channels through which the Czech government acts in international relations. Thus, it is a good case study for examining geographical and geopolitical ideas. It is an important reference point and a mediator that structures opinions and stirs emotions.

Our findings do not contradict the results of previous surveys. Rather, we broadened and deepened our understanding of the basic contours of Czech geographical and geopolitical ideas. These are, among others, a generally shared fear of great powers regardless of our relations with them (Czechs seem to fear not only Russia and China, but also the USA), association of terrorism with Islam, perception of the Middle East as the greatest geographically specified threat, and a lack of spatial localization of threats such as economic crisis or migration. In terms of the role of NATO in the world, most respondents prefer NATO to be more active in dealing with real and potential threats; however, at the same time, they do not want Czechia to partake in such activities (i.e. let others do the dirty job).

In our analysis we also tested for relationships between geopolitical ideas and selected sociodemographic characteristics which O'Loughlin, Ó Tuathail and Kolossov identified as key factors influencing geopolitical orientations in the Russian public. While we found several interesting and statistically significant relationships between gender, age, education, residence and political preference on the one hand and geographical and geopolitical ideas on the other, on the whole we have to conclude that the concept of geopolitical culture as promoted by O'Loughlin, Ó Tuathail and Kolossov may be perhaps useful for analyzing geopolitical orientations of stable superpowers, but it is insufficient for understanding small countries undergoing rapid and dramatic changes in geopolitical relations.

Fig. 1 – States and groups of states most frequently mentioned as threats to Czechia by gender (proportion in the total number of respondents).

Fig. 2 – Proportion of respondents perceiving the following factors as serious threats to Czechia by education and gender (%). Factors (in the graph above): diseases, migration, climate, China, Russia, economic crisis, Islam, terrorism.

Fig. 3 – Proportion of respondents perceiving the following factors as serious threats to Czechia by gender and education (%). Factors (in the graph above): Balkan mission, Afghanistan mission, active role of Czechia. Active role of NATO, threat to Czechia.

Pracoviště autorů: Ostravská univerzita v Ostravě, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Chittussiho 10, 710 00 Ostrava; email: premysl.macha@osu.cz.

Do redakce došlo 29. 10. 2013; do tisku bylo přijato 23. 5. 2015.

Citační vzor:

MÁCHA, P., DROBÍK, T., ŠUMBEROVÁ, M., ŽENKA, J., TENZIN, E., ŠPIRKOVÁ, P. (2015): Geopolitické představy české veřejnosti. *Geografie*, 120, č. 4, s. 564–584.